د بایزید روښان د زوکړې
د پینځه سوم کال دسیمینار په ویاړ

د افغانستان د علومو اکاډمي

فرحت المجتبی

د
بایزید روښان

سریزه اوسمون
د
سرمحقق زلمی هیوادمل

۱۳۸۵ هـ ش

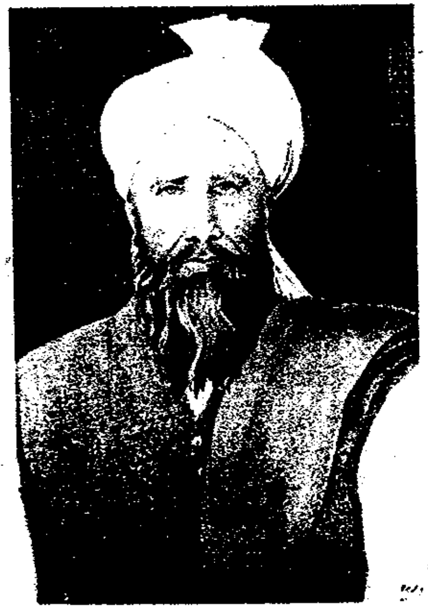

ستر ملی مبارز بایزید روښان

د چاپ چارې : علی محمد منګل
د باختر مطبعې چاپ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبایزید روښان دزوکړې
دپینځه سوم کال دسیمینارپه ویاړ

دافغانستان د علومو اکاډمي
دژبو او ادبیاتو مرکز
کابل مجله

فرحت المجتبی

د
بایزید روښان

سریزه اوسمون
د
سرمحقق زلمی هیوادمل

کابل افغانستان

۱۳۸۵ هـ ش

کتاب پیژندنه :

دکتاب نوم : فرحت المجتبی
ناظم : بایزید روښان
مهتمم : عبدالظاهر شکیب
خپرونکی : کابل مجله ، دژبو او ادبیاتو مرکز
د چاپ شمیر : ۵۰۰ ټوکه
د چاپ کال : ۱۳۸۵ هـ ش
کمپوزر : نورګل منګل

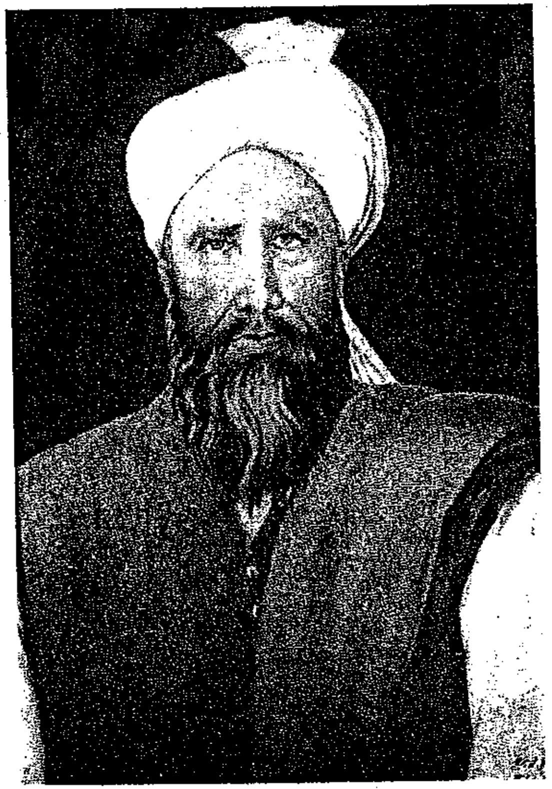

ستر ملی مبارز بایزید روښان

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

موضوع	مخ
د بایزید روښان فرحت المجتبي	۱
سریزه	۵
ماخذونه	۲۱
متن	۲۳

د بایزید روښان فرحت المجتبی

د افغانانو د یو ستر ملي او عرفاني نهضت مشر بایزید روښان د خپلي روښاني لاري د تبلیغ او د خپلو پېروانو د پوهاوي لپاره په پښتو ، دري ، عربي اوهندي ژبو ډېر منظوم او مسجع آثار لیکلي دي ،دتېرې شلمې پېړۍ دویمي نیماي کي دده د آثار و چاپ ته توجه شوي ، په کابل ، پېښور او اسلام آباد کي يي موجود اوموندلی شوي آثار چاپ شوي دي ، ځیني آثار يي مکرر هم چاپ شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بایزید د آثارو یا دوني په ښینو لرغونو آثارو کې ، لکه دبستان مذاهب ، حالنامه او د ښینو ختیځ پوهانو په آثاروکې شوي دي خو د شلمي پیړی د دویمي نیمايي پوري یې څوک له وجوده نه وو خبر . د بایزید د خیرالبیان دوی نسخي هماغه مهال وموندل شوی یوه دبرلین نسخه چې توله په څلورو ژبو ده اوبله د حیدر آباد دد کن نسخه چې بشپړه ده اود خیرالبیان تول مطالب پکي په څلورو ژبو راغلي چې تر اوسه نه ده چاپ شوي.

تذکره دعلم یا (د علم رساله) اوفرحت المجتبی دواړه د شلمي پیړی په وروستیو لسیزوکي پیدا او چاپ شوي.

فرحت المجتبی د بایزید یوه کوچنو تې رساله ده چې د هندوستان د پایتخت دهلي په ملي میوزیم د تذکره د علم د نسخي د پای په، ۵۳ ــ ۵۵ پاڼوکي لیکل شوی ده. خط یې نستعلیق دی اولیکدود یې روښاني ،خطاط یې دروښانیانو د لاري پیروګل محمد روښاني .

دا رساله ما اول ځل په ۱۹۸۳ م کال کي ولیدله ، دوی رباعی،مي ښیني نقل کړې اود هندد کتابخانو پښتو خطي نسخو کي مي واخیستي . خو دوست شینواری دی الله تعالی و ښښي د هغه ښینو اشارو زه دې ته متوجه کړم چې دارساله هم لکه دعلم رساله د بایزید روښان ده، نومي څکه په ۱۹۹۱ کال کي دارساله توله نقل کړه او راسره وه . د پیښور د مهاجرت شپي وی ، ښاغلیو رفیع صاحب او سید صابر شاه صابر په ګډه (تلوسه) نومي مجله چاپو له ، له مایي دیوی اوږدی

مقالي غوښتنه وکړه، د فرحت المحتبی نقل ماله کابله له خان سره وړی وما دا نقل چې پرله راواړوه ، ځوځله چې مي ولوست . د خطي نسخي پاڼي دوښو د خوړنک له امله روغي نه وي پاتې نو څکه ښیني کلمات پکي مغشوش شوي وو ، مادغه رساله له ځپلي وسي سره سم له سره ولیکله او چاپ ته مي آماده کړه ، یوه مقدمه ګوتې مي هم پرې ولیکله .

په مقدمه کې ښیني خبرې د اروابناد قلندر مومند د خیرالبیان تنقیدي مطالعه نومي اثر دمقدمي د هغه خبرو رد ته وقف شوي وې چې یې د بایزید روښان د تذکرهٔ علم په باب کښلي وې . زه نه پوهیږم چې اروابناد مومند به هغه وخت لوستي وي او که نه څکه زه د ده او دده د پیروانو په عکس العمل پوه نه شوم . اوس قلندر مومند صاحب مردی ، خود لوستونکیود ذهن دروښانو لو او روښانه ساتلو په منظور د فرحت المجتبی په مقدمه کی د استاد مومند د خبروپه جواب کي لیکل شوي خبرې پرېږدم.

ما د فرحت المجتبی د تلوسي د چاپ په مقدمه کې دا ژمنه کړي وه ، چې کله زه دا رساله په خانګړي ډول چاپوم ، نو که د الله تعالی مرحمت مي ملګری و، نو ضرور به یو ځل بیا د دهلي دمیوزیم له خطي نسخي سره ګورم .

د مهربان ښتن په فضل هند ته د ۲۰۰۵ م کال په سفر کي دا موقع برابره شوه چې ددهلي ملي موزیم ته ورشم او ددي رسالي د (تلوسه) مجلي چاپ ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کړم . دا خل بیا اړشوم چې رساله په دقت بیا نقل کړم. څکه هندوستان ته‌دتګ په وخت کې مې تلوسه پیدانه کړی شوه . خو داخل مې خپل نقل له خطي متن سره بیرته بیا مقابله کړه څه چې رانه پاتي وو ، ځینې کلمې رانه پاتي اویا سمې نه وې ضبط کړی په بیا کتنه کې مې هغه برخې هم سمې کړې.

روان کال د دلوپه میاشت کې د افغانستان د علومو اکاډمي له خوا د بایزید روښان د زوکړې د پنځه سوم کال د منطقه یي سیمینار په ویاړمې ددې رسالې د ځانګړي چاپ اړتیا حس کړه ، خو چې مې ولیدل داکاډمي جیب تش دی ، نومې بیاغوره وبلله چې دارساله، بیا د کابل مجله کې چاپ شي او پنځه سوه نسخې اضافي ورسره چاپ او د ځانګړې رسالې په توګه د سیمینار په مناسبت راووزي اود سیمینار ګډون کوونکیو ته ورواندې شي.

په همدې نیامت مې دا رساله بیا له سره وکتله په مقدمه کې یو ځای سمونې وشوې خو په متن کی زما د ۲۰۰۵ کال د اخیستی متن له مخې کافی سمونې او زیاتونې راغلې ، امید دی چې تر لومړی چاپ دا چاپ بشپړ وي .

په پای کې د افغانستان د علومو اکاډمي له مشر استاد راشد د ژبو او ادبیاتو مرکز له مشر ښاغلي عبدالواجد واجد او د کابل مجلې له مسوول مدیر سرمحقق علي محمد منګل نه مننه کوم چې د دې رسالې چاپول یې ومنل .

سریزه

ددهلي دملي میوزیم په خطي نسخو کې په ۸۱/٤٤۱ نومره یوه نسخه موجوده ده. په دې نسخه کې د بایزید روښان دوې رسالې خطاطي شوې دي . خطاط یې ګل محمد روښاني دی، دی درشید آباد اوسېدونکی و او داکتاب یې د فرخ سیر د پاچهی په دریم کال لیکلی دی ، چې غالباً به داسنه ۱۱۲۷ هـ ق وي (۱).

ناظم بایزید خپل دغه دوه اثره په عام دول رسالې معرفي کړي دي ، خو دواړو ته یې ځانګړي نومونه هم ورکړي دي ، هغه رسالې دا دي:

۱. تذکره : بایزید روښان ددې رسالې نوم داسې معرفي کړی دی :

داتذکره دعلم
رساله نمینه (۲)

ددهلي په نسخه کې بیادلوړ بیت لومړی مسری داسې ده : (داتذکره دعلم و عمل) اما په روښانیانو کې دارساله په تذکره مشهوره وه ، لکه چې ددې رسالې ددهلي میوزیم د نسخې د لومړی پاڼې په الف مخ کې غالباً دخطاط په خط کښل شوي دي :

الجزء تذکره میا روښان .

په ځینو نورو آثارو کې هم دارساله د تذکرې په نامه یاده شوې ده ، چې وروسته به خبرې پرې وشي.

ددې رسالې درې خطي نسخې تراوسه لیدل شوي دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه نسخه یي د پښتو ټولنې وه ، چې په ۱۳۵۳ هـ ش کال کې دې مؤسسې د مرحوم دوست محمد بریږ له ورثه وو رانیولې وه . دانسخه د پیل له خوا بشپړه خود پای له خواناقصه ده .

بله نسخه راقم الحروف په ۱۳۵٦ هـ ش کې پیدا کړې وه چې دا نسخه د پیل له خوا لږې لوپډنې لرې او دپای له خوا بشپړه ده . اوس نه پوهیږم چې دانسخه به هم زما په تالا شویو کتابونو کې شامله وي او که به پاتې وي؟

دریمه نسخه یي دډهلي د ملي میوزیم ده . چې وینو خورلې خودپیل او پای دواړو له خوا بشپړه ده . دا رساله تراوسه دوه ځله چاپ شوې هم ده .

لومړی چاپ یي د ۱۳۵۵ هـ ش کال دی، داچاپ د پښتو ټولنې دی ، چې متن یي ددې مؤسسې د ناقص الاخر نسخې په بنا تهیه شوی دی . څنګه چې دا نسخه ناقصه وه ، نو ځکه یي نه نوم څرګندو اونه ناظم .

درسالې مدون اروابناد سرمحقق دوست شینواري (۱۳۷۲هـ ش مړ) رساله د(روښاني رساله) په نامه چاپ کړه اوپروقایه یي د ناظم نوم څرګند نه کړ، خو په مقدمه کې یي د خپلو څېړنو او له خیرالبیــــــان سره د مقایسې له مخې دا کښلې وو،چې دارســــاله د بایزید روښان ده.

ددوهم چاپ متن یي د دریونسخوله مخې تهیه شو اومرحوم دوست شینواري په دې چاپ کې دا رساله (دعلم رساله) وبلله او پروقایه یي دناظم نوم صریح

بایزید روښان ولیکه، داځکه چې زما د کتابخانې او دډهلي دملي میوزیم په خطي نسخو کې د ناظم نوم ښکاره راغلی دی او ناظم ویلي دي:

دا تصنیف د میا روښاني دی – سړی دي یي ونغوړینه.

دالوړ ضبط زما د کتابخانې د خطي نسخې دی اوددهلي په خطي نسخې کې د ابیت داسې راغلی دی:

داتصنیف د پیر روښان دی

دخدای د پاره دي سازکاچې غلطي پکې مومینه (۳)

په دواړو ضبطونو کې دا خبره څرګنده ده ، چې دا رساله د بایزید روښان تصنیف دی او ظاهراً هیڅ ډول شک پرې څوک نشي کولای .

دا چې اروښاد دوست شینواري په دوهم چاپ کې دا رساله " دعلم رساله" په نامه چاپ کړې ده ، دنامه په دې انتخاب کې به د ده پاملرنه درسالې هغه بیت ته وه، چې د رسالې په خاتمه کې راغلی دی او ما د مخه راوړو، اروابناد دوست په دې انتخاب کې په بیت کې راغلي د " تذکره " کلمې ته التفات نه دی کړی او علم یي دبیت له لومړي مسرې څخه او رساله یي له دوهمې څخه اخیستې او " د علم رساله" نوم یي پر خپل تهیه کړي متن ایښی دی ، حال دا چې دا رساله په تذکره مشهوره وه او بایزید هم تذکره بللې ده . ددې رسالې موضوعات خیر البیان ته ورته دي . په دې رساله کې هم د مسلمانۍ د پنځو بناوو شرح راغلې او د اوداسه ، لمانځه ، تیبانه ،روژې ، زکات او حج خبرې یي په کې

کړي دي او د سلوک مقامونه يې ښوولي دي . ددې خبرو ملاتړ د بايزيد په دې بيتونو کې هم موندل کيږي :

مـا هغه دي پکښې کوښلي
چې واړه د مقصود مسالې دينه
سړيږ د خېل مقصود لپاره
دا مسـالې واړه زده کوينه
داسلام پنځه بنايې زده شي
باور کانې چې ډېره يې لولينه (٤)

اروابناد دوست شينواري د اعقيده لرله ، چې بايزيد دا رساله تر خير البيان د مخه نظم کړې ده .(٥)

٢-فرحت المجتبى :

څنګه چې دمخه يې يادونه وشوه د دهلي د ملي ميوزيم په ياده شوې مخطوطه کې په لومړنى رسالې پسې جوخته د بايزيد يوه کوچنوټې بله منظومه رساله هم موجوده ده (٦)، چې نظمونه يې ، لکه د بايزيد نور نظمونه د خوند نه دي او ماتي ګوډي لري.

دا رساله داسې پيل شوې ده :

مياروښان ويلي دي په عنايت د الهي
زه به دربيان کړم يو څو رباعي
هر چې پې کړده که شناخت يې پيداشي
کړده دې په اخلاص کا که څوک يې پتيې
څوعالم تير شوى دى لا به پسې خې
په مرګ به واړه ومري څوک دى نه کا ناميدي

په لوړ اقتباس کې دريم بيت په ټوله رساله کې د بايزيد په اصطلاح ترهې رباعي وروسته تکرار راغلى

دى . اودا هغه خصوصيت دى چې د بايزيد روښان په نوروپښتو آثارو کې هم ليدل کيږي ، لکه : په خيرالبيان کې ديو بحث په ترڅ کې د بحث دبيلابيلو مسايلو د راوړو په ترڅ کې د هر مطلب تر بيان وروسته دغه لاندې بيت تکرار شوى دى :

مرګ به ورشي وسړي وته ناګهان
نشته د سړي په دنيا کښې تل دتله مقام

دابحث چې تر همدې لوړ بيت لاندې پيل شوى دى په دنيايي چارو پورې اړه لري او بايزيد داسې شروع کړى دى:

"ګوره ددغه زماني آدميان غواړي دنيا او هر چې پکښې دي پرې مشغول دي ډير آدميان ځينې په کرل يا په بزرګاني يا په پونده ګلې يا په ترکش بندي، ځينې په نورو چارو مشغولي کا آدميان ..."

د خير البيان په همدې بحث کې يې د لنډو لنډو مطالبو تر بيان وروسته دغه لوړ بيت راوړى دى،چې په دې بحث کې ٢٦ خله دا بيت تکرار شوى دى (٧).

همدا ډول په " تذکره" کې هم د بېلابېلو موضوعاتو تر بيان وروسته دا لاندې بيت په کابو ټول کتاب کې تکرار راځي :

مسکين ويلي دينه   دا سړى دې يې نغوړينه

دا لوړ بيت په تذکره کې ٢٠ خله راوړل شوى دى. (٨) په فرحت المجتبى کې ټول١٧رباعي ډوله نظمونه راغلي(٩) چې تر هر دغسې نظم لاندې هماغه يو بيت :

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیندي
بیا بیا تکرار شوی دی ،که د تکرار بیتونه ورسره حساب کړو ، نو د رسالي ټول بیتونه ۵۱ کیږي .
دا رساله په دې ډول پای ته رسېدلي ده:
چي روح بیا مومي د خدایه قراري
خدایي رحمت به واړه دی له خپسر ګني
میا روښان ویلي دي دا رساله مي فرحت المجتبی
هرچي د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بي وزره ته وریشي
ځو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري ځوک دي نه کا نامیندي

د دې رسالي بله نسخه تر اوسه چېري بل ځای نه ده لیدل شوي اویا دا چي ما ته نه ده معلومه . په دې نسخه کي د رسالي متن ظاهراً بشپړ دی خو ځیني بیتونه او یا د بیتونو او مسریو ځیني کلمات د وېنو د خوړنګ له آمله له لوستو وتي ، ځکه په ظاهر متن کي ځیني بیتونه او مسری ناقصي دي .

دا رساله دروښاني لاري یو کوچني او لنډ لارښود غوندي دی ، چي د لارې عمده ټکي پکي امام الطریقه په دې نیامت راوړي او رانغښتي دي ، چي د دې لاری طالب ډیر ژر او په لږو الفاظو او جملو کي ددې طریقي له ځینو اصولو او ضوابط سره آشنا شيَ .

په دې رساله کي راغلي مطالب زیاتره خیر البیان ، تذکره او نورو اثارو کي هم راغلي دي ، همدا رنګه د کلماتو او لغاتو اشتراک هم په دې دریو واړو اثارو کي

ښکاره لیدل کیږي او متني قراین په دې ګواهي لي چي دغه درېواړه اثره (خیرالبیان ، تذکره او فرحت المجتبی) دې دیو سړي وي .

دا وي د بایزید هغه دوې رسالي چي ددهلي دملي میوزیم په خطي مجموعه کي محفوظي دي او ما په د مخنیو بحثونو کي لږې لږې معرفي کړې.

زما تېر وتني

کله چي ما د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي نومی کتاب له پاره د هند د ځیني کتابخانو له پښتو خطي نسخو خپل اخیستي یادښتونه سره ترتیبول نومي یوه اشتباه دا کړې وه چي هلته مي فرحت المجتبی او (تذکره میا روښان) د یو ه کتاب دوه نومه بللي وو او د فرحت المجتبی نوم مي هم د بایزید تذکرې ته راجع بللی و او بله اشتبا مي داکړې وه ، چي د فرحت المجتبی نظمونه مي د نسخي د کاتب ګل محمد روښاني بللي وو (۱۰)

زه خپلي اشتبا ته هغه وخت متوجه کړل شوم چي کله ما له دهلي ځخه د بایزید د تذکرې راوړی نقل اروابښاد دوست ته ورکړ. ځو دوی زما د نسخي او د پښتو ټولني د نسخي او دغه نقل له مخي ددې رسالي یو تحقیقي متن تیار کړي. که څه هم ما هغه وخت له تذکرې سره د فرحت المجتبی رساله ګرده نه وه نقل کړې ، بلکه د پیل او پاي ځو رباعي مي یي نقل کړې وي ښاغلي دوست چي دغه ځو رباعۍ کتلي وي نو یي دا عقیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښكاره كړه چې .د. دهلي په نسخه كې چې تر تذكرې وروسته خيني رباعی راغلي دي دا هم د بايزيد دي (۱۱) ما چې د اروابښاد دوست دا يادونه ولوستله او له رسالې (فرحت المجتبی) خپل اخيستي ناقص يادښتونه مې بيا په غور له سره وكتل نو د دغو ناقصو يادښتونو له بيا كتني او هم د تذكرې په خاتمه كې د رسالې د نامه موجوديت په دې معتقد كړم ، چې دا دواړه بېلې رسالې دي او ځانته خپل نومونه لري او ورسره مې په ذهن كې د حالنامې دا خبرې هم راوګرځېدې : " پير دستګير قدس سره به زبان افغاني قصيده ها و غزل ها و رباعيها و قطعه ها و مثنوي ها ساختند " (۱۲)

ترجمه : " پير دستګير (بايزيد)په پښتو ژبه قصيدې ، غزلې ، رباعي ، قطعي او مثنويګانې جوړې كړې"

وروسته تر دې مې د خپلې دغې تېروتنې ازاله په دې ډول وكړه :

۱ـ د علم رسالې (تذكره) تحقيقي متن په۱۳٦٤ هـ ش كال د اشرف خان هجري د سيمينار په مناسبت چاپېده او زه ددې سيمينار علمي منشي وم ، ما بايد د سيمينار د علمي كميټې په نماينده ګۍ پر دې كتاب څه كښلي واى ما چې پر دې رساله كوم يادښت كښلى دى هلته مې د خپلې اشتبا يادونه وكړه (۱۳)

۲ـپه ۱۳٦٥ هـ ش كال كې مې " فرحت المحتبی او تذكره ميا روښان يو كتاب نه دي " تر عنوان لاندې يوه ځانګړې مقاله وليكله په دې مقاله كې ما نه يوازې د دې دواړو رسالو د نومونو سره ګډولو اشتبا ياده كړه

، بلكه " د هند كتابخانو پښتو نسخې " نومي كتاب كې چې خينې نور اشتباهات له ما شوي وو ، هغه مې هم ياد كړل (۱٤).

۳ـپه همدغو وختونو كې مو د فرهنګ ادبيات پښتو دوهم ټوک تياراوه، نو هلته مې هم دغه دوې رسالې سره بېلې معرفي كړې (۱۵).

اوس چې زه د فرحت المجتبی متن وړاندې كوم نو مې لازمه وبلله چې د خپلو هغو تېروتنو يادونه يو ځل بيا وكړم چې لنديز يې تاسې لوړ ولوست.

× × ×

زما په عقيده د بايزيد ددغو دوو رسالو په باب په دې رساله ګۍ كې لازمې خبرې وشوې ، خو يوه بله موضوع چې له دې رسالو سره هم اړه لري بايده دې چې دلې ياده شي او هغه دا چې : د نوميالي ليكوال او شاعر ښاغلي قلندر مومند كتاب " د خير البيان تنقيدي مطالعه " زما د كتاب " د هند د كتابخانو پښتو خطي نسخې " تر چاپ څلور كاله وروسته په ۱۹۸۸ ع كال كې چاپ شوى دى. د ښاغلي مومند ددغه كتاب په مقدمه كې زما د ياد شوي كتاب او هم د دغو رسالو په باب خينې يادونې شوي دي ، غواړم په دې ارتباط هم خينې توضيحات ګرانو لوستونكو ته وړاندې كړم .

د ښاغلي قلندر مومند " د خير البيان تنقيدي مطالعه " نومي كتاب ۱۹۷ مخيزه مقدمه ډېرې د كار خبرې هم لري او خينې داسې نكتې يې څېړلې دي چې يا خو د نورو پام ورته نه دى شوى او يا دا چې خينو يوازې

اشاري ورته کړي دي او دوی بیا پر هغو ښه بحثونه کړي دي . ددغو ښو او جالبو بحثونو تر څنګه په دي مقدمه کي خیني داسي بحثونه هم زمونږ د خینو فرهنګي شخصیتونوپه ادرس خیني داسی خبری هم شته چي باید نوری هم په سره سینه وخیړل شي او د کره کتني د جهان شموله ادابو او نورمونو په رڼا کی بحث باندي وشي . د هغو بحثونو موقع دا نه ده، حکه دا رساله ددغسي اوږدو بحثونو حوصله نه لري،اما د هند د کتابخانو خطي نسخي نومي کتاب متعلق چي په دي مقدمه کي څه راغلي دي ، په هغه ارتباط خپل معروضات په لاندي ډول وړاندي کوم :

۱-ښاغلي قلندر مومند چي په دي مقدمه کی د بایزید روښان د زوکړي او مرګ د کالونو د پیداکولو کوم کوشش کړی دی ، دا په خپل ځای کي غنیمت کار دی ، خو ورسره دا باید ووایو چي له ننه ډیر کالونه د مخه (۱٦) استاد پوهاند ربښتین د حالنامي تر لوست وروسته د بایزید د زوکړي پر مروج تاریخ ۹۳۱ د شک اظهار کړي و اوما هم چي دهند د کتابخانو خطي نسخي په تعلیق کي پر حالنامه یاد ښت خپور کړی دی (۲۸۷مخ) هلته مي د استاد ربښتین دغه شک ته اشاره کړی ده، دغه رنګه د بایزید د مرګ د کال په باب د فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد غنیمت مقاله د ۱۳۵۵ هـ ش کال په اواخرو کي خپره شوه (۱۷) خو د خیر البیان تنقیدي مطالعه مقدمه کي د ښاغلي قلندر د بحث دا برخه په دي ساحه کي د نویو انکشافاتو دبررسی سره

مله ده . د دي ساحي له انکشافاتو څخه یو انکشاف د خیر البیان د دوهمي پیدا شوي نسخي اختتامیه لیکنه ده ، چي له هغي څخه یو تاریخ په لاس راځي ۹۸۳ هـ ق . څنګه چي د بایزید د مرګ په ګنو ورکړ شویو تاریخونو کي یو تاریخ دا هم راغلی و ، او بله خبره دا وه چي هلته د آغاز له کلمي سره بله جوخته کلمه هم نه وه نو ما په احتمالي ډول ولیکل: " له آغاز میاروښان څخه مطلب ښایي د بایزید د مړیني شپږنوییم کال وي ..." دافغانستان په ادبي څېړنو کي چي په دغه لهجه څوک څه ولیکي ، نو له هغي څخه خو دا مرادیږي چي لیکونکی پر مساله سل په سلو کي مطمئن نه دی ، له " ښایي څخه موږ د احتمال او امکان مطلب اخلو ؛ نه پوهیږم چي په پیښورکي په څه مقصد استعمالیږي ؛ دا چي زه په دي نظر باوري نه وم له هغي سوالیي (؟) څخه هم ښکاري چي ما د همدي بحث په خاتمه کي وراچولي ده (د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ۲۱٤مخ).

همدارنګه د هند د کتابخانوپښتو خطي نسخي په ۲۰۷ مخ کي چي ما د بایزید د زوکړي او مړیني سني ښوولي دي هلته مي هم سوالیه ورسره ایښي ده ، لکه (۹۳۱-۹۸۳ ؟).

له دي بیان څخه مقصد دا دی چي هلته ما احتمالاتو ته ځای پریښی دی او مطلق حکم مي نه دی کړی اما ښاغلي مومند زما دا ګماني نظر په خپله مقدمه کي داسي تفسیر کړی دی :

(c) ketabton.com: The Digital Library

"ښاغلي هیواد مل له دې تر قیمي نه دا نتیجه راوباسي چې په ۱۰۷۹ کې د بایزید انصاري د وفات ۹٦ کاله پوره شوي وو اوهم په دې بنا دا اندازه لګوي چې د بایزید انصاري دو فات کال ۹۸۳ هـ دی " (۱۸) خبره دا ده چې نقادان د احتمالي او ګماني نظریاتو او مطلق حکم تر منځ حد ته قایل دي ، دواړه یو ډول نه ارزیابي کوي.

۲-بله خبره چې د هغې مقدمې په ارتباط دلته وړاندې کوم دا ده، چې د ښاغلي مومند د دې مقدمې په ۱۲٦-۱۳٦ مخونو کې د بایزید پر تذکره خبرې شوې دې او د دې بحث په نتیجه کې دوی ویلي دي:" د دیو ټولو خبرو په رڼا کښې زه ویلی شم چې د روښاني رسالي کښې لا داخبره په حتمي طور فیصله شوې نه ده چې دا د بایزید روښان تصنیف دی " (۱۳٦ مخ) دا چې مومند صاحب دا رسالي (تذکره او فرحت المجتبی)د بایزید ګڼي او یا یې نه ګڼي دا ددوی خپله خوښه ده، مګر دوې نکتې چې د دې بحث په ترڅ کې راغلي دي هغه زه دلته ضرور یادوم:

الف : ښاغلي مومند د مقدمې په ۱۲۹ مخ کې کښلي دي :

" ښاغلي هیواد مل دا هم نه دي ویلي چې د دویمې نسخې (چې دوی په ۱۳۵٦ هـ ش موندلي وه دا شعر:

"دا تصنیف د میاروښان دی+سرې دي یې ونغوړینه "

د ډهلي ملي موزیم په نسخه کې شته او که نه؟.

زه باید دوی ته په ډیر ادب عرض کړم چې د هند د کتابخانو خطي نسخي نومي کتاب د ۲۳ مخ په وروستیو سطرونو کې راغلي دي :

پای : دا تصنیف د پیر روښان دی

د خدای دپاره دې ساز کا چې غلطي بیا مومینه

ب : ګران مومند صاحب په ۱۳۱ مخ کې لیکلي دي: " خو زما په خیال د دې رسالې د بایزید روښان سره د نسبت نه لرولو له ټولو لوی دلیل دا دی چې په حالنامه کې هیڅ ذکر نشته او هر څوک چې حالنامه د بایزید روښان او د هغه د تحریک په باب له تر ټولو لوی سند ګڼي ، هغوی د یوې لمحې د پاره دا رساله د بایزید لیک نه شي منلی ".

زه بیا هم د ګران مشر قلندر مومند خدمت ته عرض کړم ، چې دا کتاب په حالنامه کې یاد شوی دی ، لکه چې ما د دې بحث په د مخنیو برخو کې یادونه وکړه دا رساله (چاپي نسخې : روښاني رساله ، د علم رساله) په روښانیانو کې په تذکره مشهوره وه ؛ په حالنامه کې راغلي دي : " ... اکثره اوقات احداد جیوبه یاران میفرمود هرکس که تذکره پیر دستګیر نداند باید بیاموزد ، که هنګام شهادت من نز دیک رسیده است و از میان شما خواهم رفت جمعیت شما پریشان خواهد شد،اګر با مردم اغیار درخورید شما را از علم شریعت بپرسد تا جواب با صواب بدهید..."(۱۹) .

ترجمه : زیاتره وختونه به احداد جیو یارانو ته فرمایل : هر څوک چې د پیر دستګیرپه تذکره نه

پوهیږي نو ښایي چې یې زده کړي . زما د شهادت وخت نږدې شوی دی ستاسې له منځه تلونکی یم ، ستاسې ډله به خواره شي که له اغیارو سره مخامخ شئ او له تاسونه د علم شریعت پوښتنه وکړي نو تاسې یې باید سم ځوابونه ورکړئ ".

ښايي خینې ښاغلي د حالنامې په لوړه اقتباسي توټه کې د (تذکره) له کلمې څخه د بایزید ژوند حالات مفهوم واخلي ؛ که احیاناً له چا سره داسې تصور پیدا شي نو به ځواب په دې دلایلو کیږي: د حالنامې لوړۍ اقتباسي توټې دا جمله : " شما را از علم شریعت بپرسد تا جواب با صواب بدهید" په خپله موږ ته راښیي چې له (تذکره) څخه مراد د بایزید روښان یو داسې کتاب دی چې د شریعت علم په کې شوی دی او دویم دا چې دا تذکره میا روښان یا د چاپي علم رساله نومې اثر کومه نسخه چې ددهلي په ملي میوزیم کې خوندي ده . د دې نسخې د لومړی نسخې پاڼې په الف مخ کې کیڼ لوري ته په سره رنګ کښل شوي دي:

الجذء تذکره میاروښان.

له دې نامه هم پوره څرګند ده چې تذکره همدا د علم رساله ده، چې دا د تذکرې یو جز ده او نورې اجزاوې به یې هم وي.اوس نو که چا چاپي (روښاني رساله یادعلم رساله) لوستي وي د حالنامې د لوړې اقتباسي توټې په رڼا کې دا ورته صفا ښکاري چې دا رساله د بایزید خپله رساله ده او د دې رسالې د وروستیو پیداشویو دوو خطي نسخو— په پای کې دا بیت :

دا تصنیف د میاروښان دی

ســــــرې دې یې نغوږینه

چا ورزیات کړي نه دي بلکه د بایزید خپل دی .

بله خبره چې په دې ارتباط زه کوم دا ده چې د خیر-البیان په تنقیدي مطالعه ۱۲۸ مخ کې د بایزید د بلې رسالې فرحت المجتبی د سر رباعي نقل شوې ده او ترې لاندې مشر قلندر مومند لیکلي دي : " د دې شعرونو د انتهایي ټیټ میعیار سره ..." په دې برخه کې باید زه زیاته کړم د روښان پښتواثار یو هم هنري او ادبي ارزښتونه نه لري ، یو سرې چې په مسجع نثر د څه لیکلو توان لري که هغه د کومې موضوع د نظمولو زیار وباسي نو به دغسې نظمونه ولیکي ، لکه چې په فرحت المجتبی او تذکره کې دي . د روښان اثر لکه چې موږ یې د مخه یادونه وکړه اکثره مسجع نثرونه او مات ګوډ نظمونه (نظم د دې ځای په اوسنی اصطلاح نه بلکه د شرقي فرهنګ د لرغوني او اوسنی معمولي اصطلاح مطابق) دي ، چې حتی د نظم تول شرایط او ارکان هم په کې بشپړ نه دي ،د شعریت خو څرک پکښې نه لګي. د ادبیاتو له اوسنیو تعابیرو سره سم د روښاني اثر په ادبي تاریخ کې حتی د مطالعې ځای هم نه لري، اما دا چې د ی د یو نهضت سرلارې دی موږ اړ یو چې دی او د ده اثار هېر نه کړو .

د بایزید د دې رسالې د سر او پای څو رباعۍ ما اول ځل په ۱۹۸۳ع کال کې نقل کړي وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۹۹۰ ع کال کي مي دغه رساله ګی ګرده نقل کړه او بیا مي نقل له اصل سره وکوت ، البته اصلي نسخه وېنو خوړلي ده ځیني بیتونه او دځیني بیتو کلمات یې له لوسته ایستي دي ، کومې برخې چې د نقل ور وی هغه مي نقل کړې ، د رسالي موجود اصل متن ګراني ډیرې درلودې مایې په نقل کې خپل کوښښ کړی دی کله چې دا رساله مستقله چاپیږي ، نو بویه چې یو خل بیا له اصل سره وکتل شي، دا نقل له ما سره څلورکاله پروت و او اوس مي له دغو یادونو سره په دي نیامت نشر ته وړاندې کړ، چې زموږ فرهنګي حلقات ورخبر شي ، نورنو نه زهَ د دې رسالي مدافع یم ، او نه له چا سره په دې ډول بې ګټو شخړو کی له اصلي فرهنګي کارونو خان و باسم ، که څوک یې مني یو خل یې کور ودان او که یې نه مني دوه خله یې کور ودان دا وروستي خبرې مي خکه وکښلي ، چې پر موږ د پښتني معاشرې ځیني خصایص دومره غالب دي ، چې حتی علمي او فرهنګي کارونه مو هم تر خپل اغېز لاندې راولي او د خپل ضد دتر سره کولو له پاره لمر په دوه ګوتو پټوو او د خپلي ادعا د ثبوت له پاره داسې دلایل لټوو ، چې د نقد او تحقیق له هیڅ روش سره سمون نه لري .

ماخذونه :

(۱) هیواد مل ؛ زلمی : د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې ، پښتو ټولنه ، کابل د ښوونې او روزنې مطبعه ؛۱۳۶۳ هـ ش ، ۲۲-۲٤ مخونه .

(۲) روښان ؛ بایزید : د علم رساله ، د سرمحقق دوست شینواري په زیار ، پښتو ټولنه ، کابل ، دولتي مطبعه ،۱۳۶٤ هـ ش ، ۷۹ مخ .

(۳) همدغه اثر ، ۸۰ مخ .

(٤) د علم رساله ، ۸۰ مخ .

(٥) دوست شینواری د روښاني رساله مقدمه ، د علم رساله مقدمه ؛ ی مخ.

(٦) دا رساله تر تذکرې وروسته د خطي نسخې په وروستیو پانو کې خطاطي شوې ده .

(۷) بایزید ، روښان خیرالبیان ، د حافظ عبدالقدوس قاسیمي په زیار ، پښتو اکیډیمي ، پیښور (دوهم چاپ) جدون پریس ، ۱۹۸۸ ع ، ۱٤۹-۱۶۲ مخونه.

(۸) د علم رساله ، ۱۲- ۷۳ مخونه .

(۹) دهند د کتابخانوپښتو خطي نسخې په ۲۳ ؛ ۲۱۹ مخونو کې ما د فرحت المجتبی د حاضرې رسالې شکلي سکښت په ولسي آهنګونو برابر بللی دی . ماله هرې رباعۍ راغلی تکراري بیت هم له رباعۍ سره مربوط ګڼلی دی چې که دا بیت له دغو رباعۍ ډوله نظمونو سره یو ځای شي نو بند ترې جوړیږي، حال دا چې د رسالې شکلي سکښت د رباعیاتو په کالب کې اوډل

شوی دی او تر هرې رباعی وروسته هماغه یو بیت بیا بیا تکرارېږي .

(۱۰) د هند د کتابخانو خطي نسخي ، ۲۲۰ مخ .
(۱۱) شینواری ، سرمحقق دوست : بایزید روښان د هنر او شعر په ډگر کي ، ژوندون مجله ، د ۱۳٦٤ هـ ش ٦ گڼه، ۷-۸ مخونه.
(۱۲) مخلص ، علي محمد : حالنامه ، به کوشش نورالله ولسپال ، اکادمي علوم افغانستان ، کابل ، ۱۳٦٤ هـ ش ،۳۵۹ مخ.
(۱۳) هیوادمل ، زلمی : د اشرف خان هجري د سیمینار علمي سکرتریت یادوني ، د علم رساله ، الف – و مخونه.
(۱٤) هیوادمل ، زلمي : فرحت المجتبی او تذکره میا روښان یو کتاب نه دي؟ کابل مجله ۱۳٦۵ هـ ش ، ۹-۱۰ گڼه ، ۹٤-۱۰۲ مخونه .
(۱۵) هیوادمل ، زلمی : فرهنگ ادبیات پښتو ، ج ۲ ، کمیته دولتي طبع و نشر ، کابل ، مطبعه دولتي ص ص ۱۱۱ ،۱۵۲.
(۱٦) کابل مجله ، ۱۳٤۳ هـ ش کال ،۲ گڼه ، ۷ مخ.
(۱۷) رشاد ، پوهاند عبدالشکور : د خیر البیان مولف په کوم کال مړ دی ؟ زیری، (مجله) ۱ گڼه ۱۳۵۵ هـ ش ، حوت .
(۱۸) مومند قلندر : د خیر البیان تنقیدي مطالعه ، چاپ ځای ، پیښور ،۱۹۸۰ع ، ۱٤ مخ.
(۱۹) حالنامه ، ٦۱۹ مخ.

متن

بسم الله الرحمن الرحیم

میاروښان ویلي دي په عنایت د الهي
زه به دربیان کړم یو څو رباعي
هرچې پی(۱) په کړده(۲) که شناخت یي پیدا شي
کړده په اخلاص وکا (که) څوک یي پتېبي(۳)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرگ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي
× × ×
د دی زماني (٤)سرې ولي پسو(۵) بې غم وي
چې بې فهمه چارې کاندي او بې فهمه وايي(٦)

---

(۱) پي = پرې
(۲) کړده چار، عمل (پښتو – پښتو تشریحي قاموس)
(۳) پتېبل : اراده کول ، نیت کول ، دا لغت د پتېينه په بڼه کابو لس ځایه په تذکره کي هم استعال شوی دی لکه : د تن زکات دغه دی – که څوک یي پتېینه
(٤) اصل: زمانه
(۵) پسو : هسي ، هسي شان (زړه پانگه ۱۱٦).
(٦) اصل : بې فهم چار کاندي او بې فهم و وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر يو سري پوري فرښتي مو کلي(٧) دي
هره وينا هره چاره(٨) د ديو سري کښي(٩)
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي

× × ×

د دنيا چار کښي د کاندي هتياتي (١٠)
بل په دفتر کښي (بي)(١١) بدي نه ديريږي
ويره د قهار دي په زړونو کښيباسي(١٢)
توبه دي په پيرو کا بي توبه د ي نه اوسي(١٣)
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي

---

(٧) موکل : يو کار ته ګمارل شوی (عميد)
(٨) اصل : هر وينا ، هر چاره
(٩) کښل : ليکل ، کښي = ليکي.
(١٠) هتياتي : احتياطي ، په خيرالبيان کي هم دغه لفظ په دي دول ليکل شوی دی ، لکه : دا په غسل فرض دی په هتياتي آدميان (خيرالبيان ٢٨٨ مخ).
(١١) بي : به يې
(١٢) اصل : وير د قهار ؛ زړون ؛ کښيباسل : ننه ايستل ، داخلول .
(١٣) په خير البيان کښي د پير تمام د طلب په بحث کي راغلي دي : په ده دي يقين کا ، پر لاس دي توبه کا.
(خير البيان ٣٤٠ مخ).

× × ×

مرګوتی درسيږي ناګاه به دريشي
څو رنګه عذاب دی دا سری دي پتېيي
هر چي نور وکا؛ هغه که چه پير وايي
ورانديي ګناه به واړه خواجه خدای وربخښي
څو عالم تير شوی دی لابه پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميد ي

× × ×

ښه کړده اختيار کړه ترو(١٤) پريږده بدخويي
بکی به دي په نيکی بدلي شي
څلور دي منزولونه دا سری دي پتېيي
په هر منزل باور کړه نوري نوري چاري دي
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي

× × ×

---

(١٤) ترو : نو (زړه پانګه).
× کله مي چي د دي فرحت المجتبی دا ترتيب شوی متن بيا له اصل سره مقابله کړ ، هلته په دي مسری کي زما د ترتيب کړي متن کښي د (بدي) کلمه (بکی) ده . بيامي اصل ته ترجيع ورکړه او د اول چاپ بدي مي په (بکی) واړوله . د (بک) کلمه فرهنګونو د ژړا او انګولا په معنی اخستې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریعت د رسول وینا ده طریقت کړده د نبي (۱۵)
حقیقت د نبي حال دی معرفت اسری دي د نبي
چي په پنځه بنا کړده که شریعت په ځای شي(۱۶)
چي په شریعت کښې ثابت شي هغه ده راه د سري
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي
× × ×
چي په هغه لار روان شي طریقت په ځای شي
چي په لاره کښې ودرېږي و منزل نه تیر شي
طاعت دي په پاکي کا(۱۷) ترو د نه کا کاهلي
ژبه هر اندام دي په طاعت مشغول لري
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي
× × ×
له هغ ژبي له هغ اندام چي په دنیا مشغول لري
له هغ ژبي اندام به دي چي د خدای طاعت پې کړي

---

(۱۵) د شریعت ور مندن ګفتار د پیغمبرانو دی (خیرالبیان ۳۸٤) . همدا رنګه په خیرالبیان کي راغلي دي : شریعت وینا او طریقت چار د پیغمبرانو ده × په خیر البیان کي راغلي دي : حقیقت دی حال د پیغمبرانو (خیر البیان تنقیدي مطالعه).
(۱۶)خیر البیان کې راغلي دي: ګوره دشریعت ورمندن ګفتاردپیغمبرانو دی اوچاردپینځه بنیاددمسلمانی ده.
(۱۷) اصل : وکا

په شریعت د روان وي حقیقت وته دګ ځي
....(۱۸)
څو عالم تیر شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي
× × ×
د حقیقت کړده وکاندي چي و حقیقت دی ورسي
کړده یې دایم یاد چي هردم یې د یار وي
په خپل ذکر دي ذاکر (۱۹)نو یقین رښتیا لري
هر څه شته په دواړه جهان له دویې کسي یکښي

څو عالم تیر شوی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا نامیدي(۲۰)
× × ×

چي په حقیقت ثابت شي زړه یې بیا مومي صافي
له حقیقت درون شي ترو دي قدم په ورانډې ږدي

---

(۱۸) دا دوې مسرې وینو خوړلي او له منځه تللې دي. یوه مسرې یې ما په دویم خلي مقابله کي بیامونده .
(۱۹) اصل : د امزانو
(۲۰) دا مسرې په دویمه کتنه کي راوړ شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلیروني(۲۱) بویه چي په لار د هادي ځي
څو معرفت نه مومي له منزل نه دريږي
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي

× × ×

پنځه خنس(۲۲) عارف دی که څوک يي پتيي
واجد ، سامع ، واصل دی يګانه چي ساکن شي
دی زر(۲۳) په ديد ويني واجد د دی هستي
خپسر(۲۴) دی دی هستي کښي نه کسي
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي

× × ×

(۲۱) خيرالبيان : ګوره ورمندن په طريقت کښي په لېروني...لېروني:لاروی :
(د خير البيان تنقيدي چاپ) .
(۲۲) خنس : خيل ، ډول ، نوع . په خيرالبيان کي راغلي دي : " عارف واجد ، مقرب ، واصل، موحد ، مسکين"
(۲۳) د مسرۍ د سر کلمات مغشوش دي .
(۲٤) خپسر : ځان. خپل ځان (زړه پانګه ۲۷۷) دا مسرۍ هم په دويمه مقابله کښي سمه شوه .

په هيبت دي دا سرۍ چي دايم د يار وي
.....................................(۲۵)
غافلان دي لکه مړي ذاکران لکه ژوندي
.....................................(۲٦)
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي

× × ×

دی يو پاک درياب دی هر چي په دي کښي وي
هسي بې پايان چي حد پايان نه لري
واجد خپسر په خدای ، خدای په هر څه کښي ويني
خلاص به نشي له ديداري که د ديدار يي فهم لري
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي

× × ×

دواجدان بويه چي په وړاندي روان شي
له يا نه دي نه دريږي څو عارف سامع نه شي
سامعان د هر آواز په تسبيح يي پوهوي
هر آواز چي آواز يي په تسبيح فهم لري
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دي نه کا ناميدي

(۲۵) (۲٦) دا دواړه مسرۍ له منځه تللي دي . په يوه مسرۍ کي څه داسي کلمات شته چي زه يي په سم لوست بريالی نه شوم .

دسامعان (۲۷) بویه چې په وراندې روان شي
له یا نه دې دریږي څو له حقه واصل شي
دواصلان (۲۸) بویه چې خو دې دورې (۲۹) کوي
واصلان دڅهره چار که له خدایه (۳۰) هسې شي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دې نه کا نامیدي

× × ×

واصلان بویه چې په وراندې روان شي
له یا نه دې نه دریږي څو نه مومي یګانګي
یګانه دې کاندي کړده د یګانګي
نه هغ پورې چې بیا مومي له خدایه قراري
څو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دې نه کا نامیدي

× × ×

چې روح بیا مومي د خدایه قراري
خدای به واړه دی خپسر کښي
میاروښان ویلي دي دا رساله مي فرحت المجتبی
هر چې د کړده د پاره زده کا د ښو اثر بې زړه نه وریشي
څو عالم تیر شوی دی لا به پسې ځي
په مرګ به واړه ومري څوک دې نه کا نامیدي
دارساله د ګل محمد له لاسه وکښ

---

(۲۷) اصل :وسامعان (۲۸) اصل : دواصلان (۲۹) دلته په یوه کلمه نه یم پوه زما په نقل کي ښه نه ده راغلي. په دریمه کتنه کي سمه شوه (۳۰) اصل : ولخدایه.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library